

تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی (مطالعه موردی: جزیره میرمُهنّا در خلیج فارس)

شروین مستغانی^۱، حمید نظری سرمازه^۲، مریم عاجی^۳

چکیده

گردشگری به عنوان بزرگترین و پیچیده‌ترین صنعت دنیا به شمار می‌رود. تنوع ابعاد و پیچیدگی‌های صنعت گردشگری متناسب با مناطق جغرافیایی، زمینه‌های ویژه‌ای برای برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری می‌طلبد. در مناطقی که پتانسیل‌های بالقوه فراوانی برای توسعه صنعت گردشگری دارند، اما روند مطلوبی را طی ننموده اند، باید به دنبال عوامل و عناصری گشت که سبب سرعت بخشیدن به حرکت کُند جریان گردشگری هستند. هر چند توسعه گردشگری در مناطق مختلف راه حل کلی برای همه مسائل نیست، راهبردهای نوینی پیش روی برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران مرتبط می‌گذارد که برای توسعه پایدار و کاهش محرومیت مناطق می‌تواند مؤثر باشد. براین اساس هدف مقاله، بررسی وضعیت مناطق نمونه گردشگری در جهت محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی است؛ به گونه‌ای که سبب توسعه گردشگری و افزایش اشتغال محلی با شیوه‌های مشارکتی گردد. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی است. مطالعه موردی شامل منطقه نمونه گردشگری جزیره میرمُهنّا است. داده‌ها و اطلاعات به طرق مختلف مراجعه به سازمان‌ها و مراکز مرتبط و بررسی‌های پیمایشی و پرسشنامه جمع‌آوری شدند، با استفاده از شیوه ارزیابی مشارکتی (PRA) قابلیت‌ها و توانمندی‌های جزیره میرمُهنّا در زمینه ایجاد اشتغال و به تبع آن محرومیت‌زدایی مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت. آثار مؤلفه‌های قابل انتظار در هفت گروه عمده و ۴۸ زیرگروه براساس جاذبه‌های گردشگری جزیره میرمُهنّا در جهت محرومیت‌زدایی از منطقه بندر ریگ بر اساس میانگین نمره (اهمیت)، وضعیت CPM مؤلفه‌ها، ظرفیت ایجاد شده در منطقه و میانگین کل ارزشیابی شدند. نتایج نشان می‌دهد، با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و ظرفیت تحمل منطقه، ارزیابی CPM حکایت از غلبه همزمان فعالیت‌های بخش گردشگری در منطقه مبتنی بر الگوی زنجیره‌ای و منبع‌گرا بودن دارد.

کلیدواژگان: منطقه گردشگری، محرومیت‌زدایی، جزیره میرمُهنّا، PRA.

۱- نویسنده مسئول: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه اصفهان، urbanplanning87@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه اصفهان، hamidns67@yahoo.com

۳- کارشناس جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه یزد، aji556@yahoo.com

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسئله

گردشگری به عنوان بزرگترین صنعت خدماتی دنیا، نقش و جایگاه ویژه‌ای در توسعه مناطق جغرافیایی دارد. هنگامی که ابعاد و زمینه‌های مرتبط با گردشگری به خوبی شناخته گردد، به طور یقین در جهت توسعه واقعی مناطق جغرافیایی گام‌های علمی و اجرایی مطلوبتر برداشته خواهد شد. این وضعیت زمانی نمود بیشتر و عینی‌تری پیدا خواهد کرد که منطقه‌ای دارای پتانسیل‌های گردشگری متنوع و منحصر به فرد باشد و از طرفی، این وضعیت بتواند در محوریت‌زدایی منطقه مؤثر واقع گردد. امروزه، تجربیات نظری و اجرایی متعددی در سطح دنیا برای مطالعه، بررسی، برنامه‌ریزی و مدیریت مناطق گردشگری وجود دارد، که همگام با پیشرفت‌های فناوری روند صعودی دارند.

این رود صعودی و مسائل جهانی مرتبط با پیچیدگی‌های صنعت گردشگری، سبب شده است که تکنیک‌ها و مدل‌های ترکیبی و جامع در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گیرند (Jerry Ho & al., 2010). با وجود تجربیات ارزشمند جهانی و شرایط جغرافیایی منطقه مورد مطالعه، تلاش شده است، متناسب با منابع و وضعیت‌ها، طرح تحقیق حاضر انجام و ارائه شود.

منطقه مورد مطالعه تحقیق حاضر، داری پتانسیل‌های بالقوه فراوارن گردشگری در ابعاد مختلف است. آنچه مهم به نظر می‌رسد، طرح موضوع با ویژگی‌ها و شرایط خاص منطقه است. بسیاری از مردم و مسوولان به نقش توسعه گردشگری در توانمندسازی اقتصادی اذعان دارند. اما به طور علمی ارزشیابی اثرات منطقه گردشگری جزیره میرمهنا با روش تکنیک علمی مناسب مورد نیاز است، که تحقیق حاضر نیز درصدد بررسی و تبیین این وضعیت با توجه نظریات مطرح، تکنیک‌ها و روش‌های موجود و وضعیت این منطقه است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت

با توجه به این که تفکر ایجاد مناطق نمونه گردشگری شکل گرفته و یکی از راهکارهای رشد صنعت مذکور است، شناخت تأثیرات این گونه مناطق بر محوریت‌زدایی اجتماعات محلی، دارای اهمیت و ارزش ویژه‌ای است. علاوه بر آنکه تأثیر این گونه اقدامات تبعات مختلفی دارد، باید از طریق انتخاب الگوهای مناسب آثار آن را متناسب نمود؛ به طوری که منجر به توسعه پایدار منطقه و افزایش میزان اشتغال به واسطه تعاملات علمی و اجرایی در بخش گردشگری جزیره میرمهنا گردد.

۱-۳- اهداف

هدف تحقیق حاضر، شناخت ظرفیت‌های گردشگری جزیره میرمهنا و همچنین، تبیین ظرفیت تحمل و تأثیر مؤلفه‌های حاصل از اقدامات توسعه‌ای گردشگری بر محوریت‌زدایی در منطقه کمتر توسعه

یافته بندر ریگ است. همچنین به طور جزئی شناخت شیوه‌های مشارکتی در تعیین راهبردهای گردشگری، با توجه به مولفه‌های تاثیر گذار بر صنعت گردشگری جزیره میرمُهتا مد نظر داشت.

۴-۱- پیشینه پژوهش

۴-۱-۱- سوابق ارزشیابی مشارکتی روستایی (pra)

خاستگاه pra (رابرت چمبرز) شیوه‌ای برای برنامه‌ریزی توسعه و روش بررسی و استنتاج مطابق با منابع متفاوت است (adebo 2000: 6)، که به سبب ویژگی شیوه مذکور، سوابق متعددی در زمینه کاربردی pra وجود دارد. نوری ضمن معرفی ویژگی‌های pra (نوری، ۱۳۸۰: ۱۲۳-۱۰۴)، از قابلیت‌های تکنیک یاد شده، در پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «ارزبایی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی در رفاه اجتماعی روستاییان، مطالعه موردی: روستاهای کورده، امام تقی و دهشک شهرستان مشهد»، استفاده نمود. وی از نقشه کروکی در جهت افزایش میزان مشارکت و کسب اطلاعات لازم و همچنین اخذ ایده‌ها استفاده نمودند (نوری، ۱۳۸۰: ۳۲۹). همچنین، هدایتی از تکنیک مذکور در «طرح توسعه کالبدی روستای اورامان با استفاده از روش pra»، استفاده نمود. در پایان نامه هدایتی به طور جزئی‌تر از روش pra در جهت انجام مطلوب تحقیق استفاده گردید، شایان ذکر است، که تحقیق مذکور، جزو اولین فعالیت‌هایی است که به طور جامع بر مسائل توسعه کالبدی روستای اورامان با تاکید بر ابعاد مشارکتی پرداخته است (هدایتی، ۱۳۸۷: ۲۱۴).

این روش، همچنین در مناطق مرتفع مرکزی ویتنام برای ارزیابی وضعیت معیشتی کشاورزان فقیر، متوسط و خوب به کار رفته است و به این طریق، تفاوت بین خانواده‌ها، بویژه از نظر منابع انسانی، مالکیت زمین و دام شناسایی شده است. بر این اساس، در برنامه‌های توسعه، می‌توان، نیازهای گروه‌های فقیر بهتر تاکید نمود (cramb 2004).

صلیب سرخ جهانی در سپتامبر ۲۰۰۶ برای شناسایی بچه‌های معلول در روستای کیلیفی در کشور کنیا با استفاده از روش pra مطالعاتی انجام داده است. در این مطالعات بر روی شناسایی کمبودها، تشویق مردم محلی و همچنین مالکیت جامعه روستایی تاکید شده است. نتایج نشان داد، که علت ناتوانی در عدم فعالیت و محدودیت مشارکت، وابستگی روستاییان به اعتقادات سنتی و خرافاتی، ارواح خبیثه و مجازات‌هایی بود که از طرف خداوند نازل می‌شد، (gona 2006:12). شایان ذکر است که در دهه اخیر، مطابق منابع و محتوای تحقیقات انجام شده pra سیر تکاملی پیدا نموده است.

۴-۱-۲- سوابق گردشگری

اولین قدم برای تدوین طرح جامع گردشگری در ایران، مربوط به سال‌های پیش از انقلاب در دهه ۱۳۵۰ ش. برمی‌گردد (سینایی، ۱۳۸۲: ۵۶). پور کاظمی و رضایی در پی بررسی کارایی صنعت گردشگری با استفاده از روش‌های ناپارامتری (ایران و کشورهای منطقه) نشان دادند، که صنعت

گردشگری در کشورهای بحرین، ترکیه و سوریه، از بیشترین کارایی برخوردار بوده، متوسط کارایی تحت این فرض ۷۴ درصد است. صنعت گردشگری در کشورهای امارات متحده عربی و آذربایجان نیز به جمع کشورهای کارا می‌پیوندد، که متوسط کارایی تحت این فرض ۸۳/۳ درصد می‌گردد. در نهایت، با توجه به الگو بودن کشور ترکیه بر اساس یافته‌های تحقیق مذکور، می‌توان گفت کشورهای ناکارا به منظور افزایش کارایی باید صنعت گردشگری ترکیه را الگوی خود قرار دهند (پور کاظمی و رضایی، ۱۳۸۵: ۲۸۲).

کاستلانی و سال، در سال ۲۰۰۹، تحقیقی درباره «شاخص‌های پایداری» به منظور ارائه راهبردهای توسعه گردشگری انجام دادند. در این تحقیق نکته بارز، توجه به «شاجص‌های رفاهی در مقیاس‌های محلی» است (castellani and sala, 2009: 2).

از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی توسعه نیافته یاد شده است؛ به طوری که طی سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی مختلف، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است. تفریح، تفرج و گشت و گذار، بدون شک یکی از راه‌های فرار از زندگی خسته کننده روزمره تلقی می‌شود. به دلایل فراوان، به نظر می‌رسد، که توسعه گشت و گذار در آینده همچنان ادامه خواهد داشت. در این میان، صنعت گردشگری به عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا، جایگاه ویژه‌ای در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی و سیاسی به خود اختصاص داده است (ap & Crompton, 1998: 137) و بسیاری از کشورها از این رهیافت توانسته‌اند وضعیت خویش را تا حد قابل توجهی بهبود بخشیده، بر مشکلات اقتصادی خویش، از قبیل پایین بودن سطح درآمد سرانه، بیکاری و کمبود درآمدهای ارزی فایق آیند؛ بطوری که در حال حاضر سهم درآمدی حاصل از صنعت گردشگری حدود ۶ درصد از صادرات را تشکیل می‌دهد (صباغ کرمانی، ۱۳۷۵: ۲۲). درآمد ارزی حاصل از صنعت گردشگری روز به روز در حال افزایش است، به طوری که درآمدهای حاصل از این صنعت نسبت به دهه ۶۰ میلادی بیش از چهار برابر شده است (موسایی، ۱۳۷۸: ۴) و در دهه گذشته به ۱۰ درصد درآمد جهانی رسیده و نزدیک به ۲۰۴ میلیون شغل ایجاد نموده است (brunt and hambly, 1990: 25). سوابق نشان می‌دهد، توجه به صنعت گردشگری و روند رشد و توسعه مطالعات و به کارگیری تکنیک‌های جدید سیر صعودی دارند.

۱-۵- سوال و فرضیه تحقیق

با توجه به مسائل مطرح شده و اهداف تحقیق، سوال تحقیق به صورت زیر مطرح می‌شود:

- منطقه گردشگری جزیره میر مهنّا دارای چه ظرفیت‌هایی است و مؤلفه‌های قابل انتظار مؤثر بر محرومیت‌زدایی با روش PRA در منطقه مذکور در چه وضعیتی هستند؟

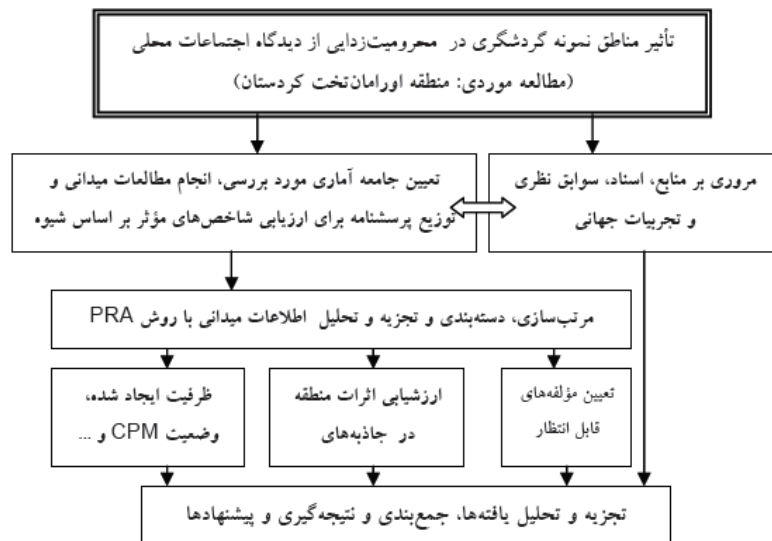
در راستای سؤال تحقیق، فرضیه به صورت زیر مطرح می‌شود:

- با توجه به این که منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا دارای ظرفیت‌های مناسبی از نظر گردشگری است، با این وضعیت، بر اساس شاخص‌های قابل انتظار مؤثر بر محرومیت‌زدایی، اقدامات چشمگیری صورت نگرفته است.

۱-۶- روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق توصیفی تحلیلی و مبتنی بر مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی است، که با استفاده از ابزار پرسشنامه، داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شدند و بر اساس روش PRA مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در این راستا، جامعه آماری تحقیق، شامل همه مشوولان، ریش سفیدان، نخبگان و افراد مؤثر بر توسعه منطقه هستند، تعداد ۳۰۰ نفر هستند. شیوه به کار رفته در این پژوهش مبتنی بر PRA است. PRA تحقیق حاضر بر اساس تحلیل ماتریس ارزشیابی آثار منطقه جزیره میر مهنّا و با توجه به مولفه‌های قابل انتظار تجزیه و تحلیل شده و متغیرهای آن شامل طیف بندی با مقیاس ۱۰۰، بر اساس بهره‌گیری از نظرات مردم مبتنی بر روش PRA بوده است، که در رابطه با تعیین CPM (critical path method) استفاده شده است؛ شکل شماره (۱) مدل مفهومی مراحل تحقیق را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۱): مدل مفهومی مراحل تحقیق

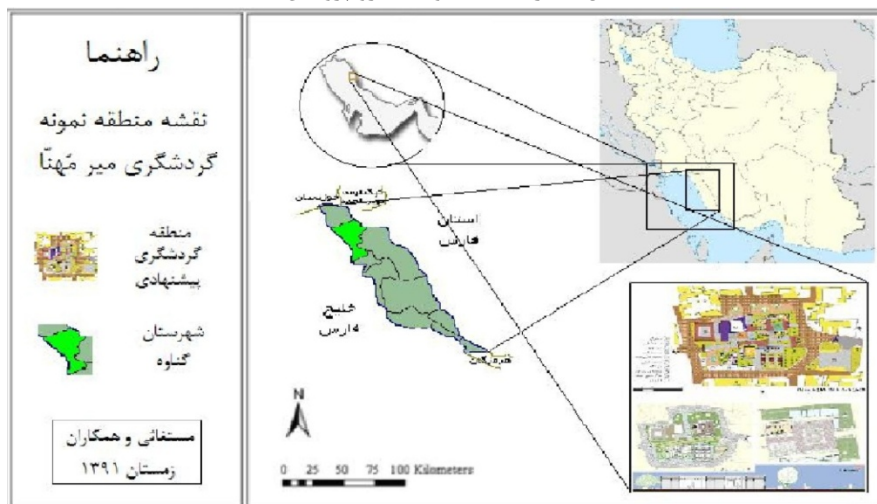
منبع: نگارندگان

متغیرهای پژوهش، شامل ابعاد قابل شناسایی در سه زمینه محیطی، اقتصادی و اجتماعی مرتبط با محرومیت‌زدایی است، که به طور تفصیلی‌تر در جدول (۵) آمده‌اند. آثار مؤلفه‌های قابل انتظار در هفت گروه عمده و ۴۸ زیر گروه بر اساس جاذبه‌های گردشگری منطقه جزیره میر مهنّا در جهت محرومیت‌زایی بر اساس مسانگین نمره (اهمیت)، وضعیت cpm مؤلفه‌ها، ظرفیت ایجاد شده در منطقه و میانگین کل ارزشیابی شدند.

۷-۱- محدوده و قلمرو پژوهش

منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا از جزیره‌های غیرمسکونی ایراندر خلیج فارس می‌باشد که در برابر کرانه‌های جنوبی بندر ریگوبا عرض ۲۹٫۵ درجه شمالی و طول ۵۰٫۶ درجه شرقی واقع شده است. بندر ریگ حدود ۱۵۵ کیلومتری شمال بندربوشهر، حدود پانزده کیلومتری جنوب شرقی بندرگناوه و حدود سی کیلومتری جزیره خارک، در کنار یکی از خورهای خلیج فارس واقع است. این بندر مرکز بخش ریگ، از بخشهای شهرستان گناوه در استان بوشهر است. ارتفاع آن از سطح دریا یک تا دو متر است. بر اساس آخرین سرشماری جمعیت شهرستان گناوه معادل ۹۰۴۹۳ نفر بوده که از میان کمی بیش از ۱۱ هزار نفر ساکن بخش ریگ هستند.

شکل شماره (۱): محدوده قلمرو پژوهش

منبع: نگارندگان

منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است، که تا به حال کمتر شناسایی و بهره‌گیری شده است. با اهمّ آن‌ها در زیر ذکر می‌شود:
چشم انداز طبیعت، سواحل زیبای ماسه‌ای، کنار و مجسمه میر مهنّا، آثار به جا مانده از هلندیان، قدمگاه امیرالمؤمنین و ...

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

۲-۱- تعاریف و مفاهیم

۲-۱-۱- ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA)

«ارزشیابی مشارکتی روستایی» یا به عبارتی PRA تکنیکی است که برای جمع‌آوری اطلاعات بر مبنای اطلاعات جامعه و نیازهایشان برای استفاده در برنامه‌های توسعه جامعه و سوادآموزی به کار می‌رود. روش PRA می‌تواند فهم روستاییان را در درک مشکلات و فرصت‌های خود افزایش دهد و کنترل آنها را بر انتخاب‌ها و برنامه‌هایشان افزایش داده، فرآیندی را آغاز کند که می‌تواند از طریق اجرای برنامه یا مدیریت ابتکارات محلی و حداقل نظارت اجتماع بر طرح‌های دولتی ادامه یابد (Heaver, 1992: 65).

روش ارزیابی مشارکتی روستایی منابع بسیاری دارد. سهل‌الوصول‌ترین منبع آن ارزیابی سریع روستایی است، که از آن نشأت گرفته است. ارزیابی سریع روستایی نیز خود در دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ به عنوان پاسخی به مشاهدات مغرضانه از توسعه گردشگری روستایی (بازدید کوتاه از مناطق روستایی توسط متخصصان شهری) و بسیاری از نواقص و هزینه‌های کلان روش‌های آمارگیری پرسشنامه‌ای مطرح شد (Caruthers & Chambers, 1989: 407).

• مفاهیم اصلی PRA

توانمندسازی: دانش قدرت است. دانش از فرآیندها و نایج تحقیقات برمی‌خیزد و باید در اختیار مردم محلی قرار گیرد. پس انحصار اطلاعات که برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی ضروری است، باید شکسته شود و اطمینان در مردم محلی ایجاد شود تا بتوانند تجدید قوا کنند.

تغییر جهت: فرآیند PRA جهت محققان را به آموزشگر و شنوندگان را به تفکر و مقدمات محلی تغییر می‌دهد. محققان باید روش جدیدی بیاموزند. محققان باید از نگرش مبتکرانه‌ای که مردم محلی را ناتوان می‌داند، دور شوند.

محلی کردن: استفاده وسیع از امکانات محلی، مشارکت فعال، تشویق مردم بومی در سهیم شدن در ارزیابی و احساس لذت و شادمانی از ارزشیابی PRA که باید جذاب باشد. تأکید در این رهیافت بر فرآیند است، نه سرعت.

جامعیت: افزایش حساسیت با توجه به فرآیند، شامل گروه‌های حاشیه‌ای و بومیان پیشرو، زنان، بچه‌ها، پیران و بینوایان (www.sil.org).

• اصول PRA

اصول روش ارزیابی مشارکتی بیشتر استنتاجی است، تا استخراجی. این اصول با آزمودن شیوه‌ها، یافتن شیوه‌های کارآمد و ناکارآمد و طرح‌چرایی آن به دست آمده‌اند. متخصصان، اصول متفاوتی را

برای PRA بر خواهند شمرد، که در طول زمان تکامل یافته اند و مهم‌ترین آنها عبارتند از (Conway, 1988):

- یادگیری به همراه جامعه و در جامعه؛
- مشارکت از طریق مشاهده؛
- انعطاف پذیری و عدم تشریفات؛
- توالی (چیت سازان، ۱۳۷۹: ۸)؛
- تعادل بهینه
- تنوع جویی در جمع آوری اطلاعات (وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۸: ۲۱).

• ابزار و تکنیک‌های PRA

- مصاحبه نیمه سازمان یافته؛
 - مصاحبه با افراد آگاه و مطلع کلیدی؛
 - مشاهده مستقیم و سازمان یافته؛
- ترسیم نقشه اجتماعی منطقه (هدایتی، ۱۳۸۷: ۶۱).
- ۲-۱-۱- منطقه یا مناطق نمونه گردشگری
- بر اساس تعریف، «منطقه یا مناطق نمونه گردشگری»، به محدوده‌هایی گفته می‌شود که در جوار جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی، طبیعی و گردشگری کشور ایجاد می‌شود و بر اساس ظرفیت در چهار سطح بین المللی، ملی، استانی و محلی تعیین می‌گردند. هر منطقه دارای مراکز خدماتی، رفاهی، فرهنگی، گردشگری، از جمله واحدهای اقامتی، پذیرایی، خرید، تولید و عرضه صنایع دستی و فرهنگی، هنری، تفریحی، ورزشی، پارک‌ها و سایر خدمات گردشگری خواهد بود (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، قوانین و مقررات مربوط به مناطق نمونه گردشگری، ۱۳۸۸: ماده ۱ و ماده ۲).

۲-۲- دیدگاه‌ها و مبانی نظری

PRA-۱-۲-۲

دیدگاه‌ها و نظریات مشارکتی، اساساً در مباحث برنامه‌ریزی و مدیریتی به طور گسترده در سطح دنیا کمتر از نیم قرن است که به طور قابل ملاحظه‌ای مطرح شده است. همچنان که در قسمت‌های گذشته اشاره گردید، PRA شیوه‌ای مشارکتی است که نظریات برنامه‌ریزی از پایین به بالا را پوشش می‌دهد. چنانچه این شیوه متناسب با ویژگی‌های مناطق جغرافیایی به خوبی استفاده شود، احتمال خطا و لغزش در برنامه‌ها چه در سطح علمی و چه در سطح اجرایی کاهش

می‌یابد. گذر از نظریات و حصول موفقیت‌های اجرایی در کشورهای مختلف و به ویژه در مناطق در حال توسعه، نشانه تطابق دیدگاه‌ها و نظریات توسعه مشارکتی در پیش برد اهداف توسعه پایدار مناطق جغرافیایی است.

کاربرد PRA در مطالعات علمی و اجرایی، در بسیاری از کشورهای جهان به ویژه هند، بنگلادش، پاکستان، کانادا، نپال، نیجریه، بنگال، آفریقای جنوبی، سریلانکا، زیمبابوه و چین مرسوم و معمول شده است، به ویژه در عرصه روستایی به کارگیری رهیافت PRA در مطالعات، شیوه غالب و مورد استفاده کارگزاران و مصلحان توسعه روستایی شده است. متأسفانه در ایران، تعداد مطالعاتی که با استفاده از PRA انجام گرفته است، در مقایسه با پژوهش‌هایی که با روش پیمایشی صورت گرفته، بسیار اندک است. روش مذکور بر پایه مصاحبه و درگیر کردن مردم در فرآیند تولید راه حل‌هاست (رفعیان، توکلی و هودسنی، ۱۳۸۵: ۴۸).

۲-۲-۲- چارچوب نظری توسعه گردشگری

گردشگری ماهیتاً پدیده‌ای فضایی (جغرافیایی) است و گروهی از مردم را شامل می‌شود که به منظور تفریح و گذران اوقات فراغت از وطن خود به مناطق و مکان‌های دیگر می‌روند. گردشگری نیز همانند بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، معادله‌ای دو سویه است. در یک سوی آن عرضه و در سوی دیگر آن تقاضا قرار دارد. تفاوت آن با فعالیت‌های دیگر اقتصادی در این است که در فعالیت‌های تولیدی معمولاً محصول عرضه را برای ارائه به مصرف کننده به محل تقاضا حمل می‌کنند، در حالی که برای توسعه گردشگری باید تقاضا را جابه‌جا نمود؛ به عبارت دیگر، در عرضه و تقاضای گردشگری، این بازار یا تقاضاست که از حوزه جغرافیایی خود باید جابه‌جا شود، چراکه منابع عرضه عموماً ثابت است (سعیدی، ۱۳۷۷: ۱۷).

در تدوین چارچوب نظری برنامه توسعه گردشگری، می‌توان به این موارد اشاره نمود: هدف گذاری‌ها، تدوین استراتژی یا تاکتیک‌های اجرایی و تدوین و تعریف عملیات اجرایی. در قالب این مراحل که با قیودات کمی و کیفی همراه است، می‌توان آنها را به صورت عددی نیز تعریف نمود (رهنمایی، ۱۳۸۲: ۱۴).

در زمینه توسعه منطقه‌ای، رویکردها و راهبردهای مختلفی نظیر رویکردهای اقتصادی، اجتماعی، کالبدی- فضایی و جامع مطرح است. راهبرد توسعه روستایی و راهبرد توسعه پایدار، از جمله راهبردهایی هستند که رویکردی جامع نسبت به برنامه‌ریزی توسعه روستایی دارند (رضوانی، ۱۳۸۳: ۹۲). علاوه بر این، گردشگری روستایی و منطقه‌ای، به عنوان ابزاری برای تولید و اشتغال و توسعه اقتصادی در سطح منطقه می‌تواند امیدهایی برای کاهش فقر فراهم آورد (Slee, 1997: 81). در

نگرشی دیگر، گردشگری به عنوان موتور محرکه توسعه روستایی معرفی شده و در این زمینه دلایلی نیز مطرح نموده است (Grefe, 1993: 23):

- هر فعالیت صادراتی، سازماندهی شده و توسعه یافته است؛ گردشگری نیز منبع شغل و درآمد به شمار می‌رود.

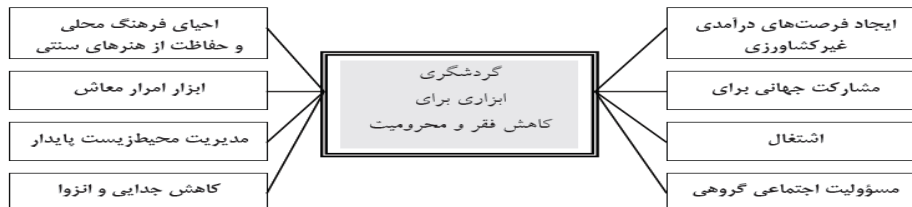
- گردشگری برخلاف سایر کالاها، خدمات و فرآورده‌های کشاورزی، کارهای عمومی، بیمه و...، همانند مولدی برای تعداد زیادی از فعالیت‌های اقتصادی عمل می‌کند.

- گردشگری، تقاضا را برای صنایع دستی، هنرهای سنتی و فعالیت‌هایی که نیاز به نیروی کار بیشتری دارند، بالا می‌برد.

صنعت گردشگری در نواحی مختلف می‌تواند سهمی در متنوع سازی اقتصادی و توسعه پایدار داشته باشد و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه نواحی روستایی و محلی گردد. اگرچه مشاغل مربوط به این صنعت خیلی تخصصی و پر درآمد نیستند، با این حال، منافع زیادی را نصیب مردم محلی و بومی می‌کنند. گردشگران برای اقامت، خرید کالاها محلی و سایر نیازمندیهای خود، پول پرداخت می‌نمایند. این پول‌ها در فعالیت‌های محلی جریان پیدا می‌کند و موجب تحرک مردم بومی در برآوردن نیازهای بازدیدکنندگان می‌شوند (Gregory, 1992: 6). از دیگر آثار توسعه گردشگری، مربوط به اکولوژی است، که روش آن از تخریب به سوی حفاظت است و نیز ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی که به حفظ یا تغییر وضع موجود منجر می‌شود (Aronsson, 1994: 77).

محرومیت، پدیده‌ای است چند بُعدی و به تبع آن از راه‌های مختلف بر زندگی مردم تأثیر می‌گذارد و فقرا مستعد بالاترین درجه آسیب پذیری در عرصه‌های فقدان سلامت، آشفتگی اقتصادی بیماری‌های طبیعی هستند. محرومیت به رشد انسانی لطمه می‌زند، توسعه انسانی را محدود کرده و مانع سرمایه گذاری انسانی مورد نیاز برای دستیابی به رفاه خانواده می‌گردد. گردشگری حامی فقرا و رفع محرومیت، می‌تواند در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به کار گرفته شود. «گردشگری محرومیت‌زدایی» نوعی از گردشگری است که در پی فراهم نمودن مزایایی ویژه برای فقراست، که ممکن است اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و یا فرهنگی باشد و تا زمانی که نیازمندان مزایایی از گردشگری به دست می‌آورند، می‌توان آن را «گردشگری حامی فقرا یا محرومیت‌زدایی» نامید. حتی اگر سهم افراد دیگر بیش از فقرا باشد (صادقی، ۱۳۸۴). کاکوانی و پرنیا آن را پروژه‌ای تعریف می‌کنند، که تهی دستان را قادر می‌نماید تا به گونه‌ای فعال در فعالیت‌های اقتصادی شرکت کرده و از آن بهره مند گردند (Wearing, 2008). متناسب با مبانی نظری تحقیقی حاضر، شکل (۳) مدل آثار گردشگری بر کاهش فقر و محرومیت را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۳): مدل آثار گردشگری بر کاهش فقر و محرومیت (توکلی و همکاران؛ ۱۳۸۸)

در رابطه با نظریه‌های مرتبط با گردشگری، موارد بسیار زیادی مطرح شده است، که در منابع علمی متعددی بررسی گردیده است. اما آنچه در این پژوهش به عنوان پایه نظری موضوع می‌توان به آن اشاره نمود، همانا اندیشه‌ای است که مؤید توجه ویژه به مناطق نمونه گردشگری است. بنیان این اندیشه بر تئوری مرکز و قطب رشد در علوم جغرافیایی تبیین شده است، که به عنوان تأثیر این گونه مناطق در تراوش توسعه در سطح منطقه قلمداد می‌گردد. آثاری که همراه با رشد اقتصادی، محرومیت‌زدایی، خروج از انزوا، پیوند به اقتصاد ملی و همچنین، تحرک بخشیدن به منابع باشد. در عین حال، اندیشه‌های مرتبط با تأثیر گردشگری بر توسعه اقتصادی و کاهش محرومیت، اصلی‌ترین مباحث قابل طرح است.

مطرح شدن اندیشه گردشگری پایدار در محیط و ارتباط تنگاتنگ آن با توسعه پایدار، به عنوان یک گرایش نظری منسجم کننده پایداری زیست محیطی، فرهنگی، اقتصادی، دربرگیرنده تمامی وجوه قابل انتظار در گسترش و توسعه گردشگری است. در این پژوهش، سعی شده است از طریق بررسی مؤلفه‌های قابل انتظار در سه وجه مذکور، با استفاده از تکنیک PRA (روش گروه‌های بحث)، نسبت به میزان محرومیت‌زدایی از دیدگاه مردم پرداخته شود. قطعاً یک مکان یا منطقه گردشگری زمانی منجر به توسعه پایدار خواهد شد که به افزایش درآمد، ایجاد اشتغال، ایجاد زیرساخت‌ها و همچنین سایر مؤلفه‌های محرومیت‌زدایی منجر گردد.

۳- یافته‌های پژوهش

تجربیات نگارندگان در طی انجام تحقیق با طرح مشارکتی (PRA) منطقه نمونه گردشگری جزیره میرمهنا و مهم‌تر از آن، مشارکت مطلوب گروه‌های هدف در تحقیق حاضر، منتج به یافته‌هایی گردید که با اطمینان و قابلیت بالا به تحلیل وضعیت‌ها، متناسب با اهداف مورد نظر تحقیق هستند. آثار گردشگری در رفع محرومیت‌زدایی و فقر می‌تواند متفاوت باشد. با این وجود، می‌توان آن را به سه دسته آثار مستقیم، غیرمستقیم و القایی تقسیم نمود. آثار مستقیم گردشگری بر کاهش محرومیت، با توجه به ویژگی‌های جزیره میرمهنا عبارتند از:

- درآمد کارگران از مشاغل یا مؤسسات کوچک گردشگری؛
- درآمد و عایدات غیرکارگری: این درآمد به طور معمول به جای فرد به جامعه تعلق می‌گیرد و از منابع مختلفی به دست می‌آید؛ گردشگری اجتماعی، هدایای گردشگران یا شرکت‌های گردشگری، عایدات حاصل از مجوزهای پارک و سایر منابع مرتبط. سهم قابل توجهی از این درآمدها می‌تواند نصیب افرادی گردد که از درآمد و مشارکت اقتصادی مستقیم محروم هستند؛
- آثار بر خانوارها: گردشگری می‌تواند بر خانوارهای فقیر به شیوه‌های مختلفی، به غیر از جریان‌های نقدی اثر گذارد، که شامل آثار مثبت همچون دسترسی به اطلاعات، بازارها و زیرساخت‌ها و آثار منفی، مانند رقابت برای زمین و آب می‌شود.

۳-۱- درآمد و اشتغال

خودکفایی کامل اهالی بومی جزیره میر مهنّا و بندر ریگ در گذشته‌ای نه چندان دور، نشان از آن دارد که مردم این منطقه اعم از زن و مرد هرگز از کار و تلاش به ستوه نیامده و از تمام قدرت فکری و بدنی خویش در جهت تأمین مایحتاج خود بهره گرفته‌اند. به طور کلی، منابع درآمدی در بندر ریگ و جزیره میر مهنّا شامل فعالیت‌های ماهیگیری، تجاری، صنعتی، کشاورزی، صنایع دستی بومی، فعالیت‌های خدماتی و سایر شیوه‌های معیشتی هستند.

در بخش کشاورزی باید عنوان نمود که با توجه به نبود زمین زراعی مطلوب و شرایط ن مساعد آب و هوایی در منطقه از لحاظ بارش و دیگر فاکتورهای جوی، فعالیت‌های کشاورزی بیشتر در قالب شرکت‌های تعاونی کشت و صنعت به فعالیت پرداخته‌اند و محصولات این بخش نیز اغلب مصرف روستاییان و افراد بومی را کفایت می‌دهد. همچنین قابل ذکر است که جزیره میر مهنّا از جزیره‌های تقریباً غیرمسکونی ایراندر خلیج فارساست. این جزیره در برابر کرانه‌های جنوبی بندر ریگواقع شده است. انگور و انجیر این جزیره از قدیم معروف بوده‌است. در بخش ماهیگیری نیز اگر به صید و صیادی در این شهرستان نگاهی بیندازیم می‌بینیم که هنوز فعالیت‌های این حوزه به شکل سنتی یعنی با استفاده از وسایل عمدتاً "نور و گرگور" به صید پرداخته می‌شود. در بخش خدماتی، شامل مواردی همچون فعالیت در امور حمل و نقل و خدمات دولتی است. کار در این بخش بیشتر جنبه تجاری دارد و حمل بار و کالا را به نقاط مختلف سراسر کشور شامل می‌شود. از لحاظ امکانات اقتصادی می‌توان از شهرک صنعتی بندر ریگ که در ابتدای سه راهی بندر ریگ واقع شده نام برد. در این شهرک کارخانجاتی چون شرکت تعاونی تولید ظروف یک بار مصرف، تولید جداره‌های کاذب که در صنعت ساختمان سازی و همچنین تولید ظروف نشا برای کاشت و تولید نشا یا نهال در زمینه کشاورزی کاربرد دارد، نام برد. و نیز شرکت تولید و شیره خرما، شرکت تعاونی تولیدی فخرآوران برلی تولید انواع بستنی و ژلهای خوراکی، تعاونی تولیدی سیم و کابل از جمله

تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی... ۲۱

فالیتهای تولید در این شهرک می‌باشند. در بخش دولتی نیز می‌توان به اشتغال در آموزش و پرورش، مرکز کشتیرانی بندر ریگ، مرکز بهداشت و درمان، جایگاه‌های سوخت و کمیته امداد اشاره نمود. جدول (۱) میزان و منابع درآمد اهالی منطقه بندر ریگ را نشان می‌دهد. بر همین اساس، مشاهده می‌گردد که حدود ۵۰ درصد مردم منطقه، درآمدی زیر ۳۰۰ هزار تومان دارند، که قشر عمده جمعیت منطقه را شامل شده و در بخش‌های کارگری، ماهیگیری، کشاورزی و صنعتی مشغول به کار هستند. در یک جمع بندی می‌توان گفت حدود ۷۰ درصد از اهالی منطقه، درآمدی زیر ۴۰۰ هزار تومان در ماه دارند. شایان ذکر است، درآمدهای حاصله از بخش‌های ماهیگیری و کشاورزی تقریباً فصلی هستند و به شرایط آب و هوایی بستگی دارند

جدول شماره (۱): میزان و منابع درآمد مردم منطقه بندر ریگ

میزان درآمد	درصد میزان درآمد	منابع درآمدی	درصد منابع درآمد
زیر ۱۰۰ هزار تومان	۱۰	کشاورزی - ماهیگیری	۲۵
۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان	۴۰	کارگری - کشاورزی	۲۵
۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار تومان	۲۰	کارگری - ماهیگیری	۳۵
۴۰۰ تا ۵۰۰ هزار تومان	۲۰	کارگری - خدماتی	۵
بیشتر از ۵۰۰ هزار تومان	۱۰	سایر	۱۰

علاوه بر موارد بالا، جدول (۲)، وضعیت اقتصادی مردم را با توجه به شرایط و مفهوم دارا و ندار در منطقه بندر ریگ نشان می‌دهد. همانطور که از جدول (۲) استنباط می‌گردد، ۷۰ درصد از مردم منطقه در وضعیت متوسط و ضعیف قرار دارند. شایان ذکر است که درآمد این درصد از مردم کمتر از ۴۰۰ هزار تومان است.

جدول شماره (۳): وضعیت اقتصادی مردم با توجه به شرایط و مفهوم دارا و ندار در منطقه بندر ریگ

وضعیت درآمد	بسیار خوب	خوب	متوسط	ضعیف	بسیار ضعیف
درصد	۵	۲۰	۴۰	۳۰	۵

۲-۳- تعیین و محاسبه ظرفیت تحمل منطقه

در این روش، ظرفیت نهایی با توجه به شرایط فیزیکی، زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی و تسهیلاتی برآورد گردیده است؛ به طوری که در صورت مراجعه بیش از حد ظرفیت مشخص شده، محیط‌های فیزیکی و زیست محیطی منطقه جوابگو نبوده، دچار خسارت می‌گردند. بنابراین، با تعیین ظرفیتهای تحمل منطقه، حد نهایی استفاده از منطقه مشخص می‌شود، تا از وارد آمدن

خسارت جلوگیری شود. برای تحلیل این وضعیت که تا چه میزان روند جذب گردشگر به ظرفیت تحمل منطقه نزدیک است، به تحلیل موضوع پرداخته‌ایم. این روش شامل سه مرحله محاسبه ظرفیت تحمل فیزیکی، ظرفیت تحمل واقعی و ظرفیت بُرد تحمل واقعی و ظرفیت بُرد مؤثر است:

$$۱-۲-۳ \text{ محاسبه ظرفیت تحمل فیزیکی منطقه}$$

در این مرحله بر اساس رابطه (۱)، ظرفیت ابتدایی منطقه برای جذب گردشگر محاسبه می‌گردد.

$$\text{رابطه (۱): } Pcc = A * V / A * RF$$

$$Pcc = \text{ظرفیت تحمل فیزیکی}$$

$A =$ مساحت پهنه مناسب برای استفاده گردشگری

$$A = 645000$$

$V =$ مقدار فضایی که هر بازدیدکننده نیاز دارد، تا به حد راحتی جابه جا شود.

$$V / A = 1/4$$

$RF =$ مدت زمان قابل استفاده بودن محل / میانگین طول زمان یک بازدید

$$RF = 10/12$$

$$Pcc = 90000 \text{ نفر در طول ماه}$$

$$۲-۲-۳ \text{ محاسبه ظرفیت تحمل واقعی منطقه}$$

در این مرحله، بر اساس فاکتورهای زیست محیطی، اجتماعی - فرهنگی و تسهیلاتی، زیرساختی، خدماتی، ظرفیت تحمل واقعی منطقه محاسبه می‌گردد:

$$Cf1 = \text{محدودیت زیست محیطی منطقه که شامل سه فاکتور است:}$$

- محدودیت پوشش اراضی؛ در صورتی که منطقه دارای پوشش‌های با اهمیتی مانند مراتع باشد، از کل فضای منطقه کسر و محاسبه می‌گردد.

- محدودیت شیب؛ شیب‌های بالای ۵۰ درصد برای کاربری گردشگری مناسب نیستند.

- محدودیت حریم آب‌های سطحی؛ در صورتی که در منطقه آب‌های سطحی موجود باشد، باید حریم آن‌ها را در نظر داشت.

$Cf2 =$ مقدار فضایی که برای استفاده مردم بومی برای گذران اوقات فراغت فعالیت‌های روزمره در منطقه مصرف می‌گردد. از آنجا که منطقه مورد مطالعه، با فعالیت‌های روزمره مردم بومی تداخلی ندارد، بنابراین، با در نظر گرفتن حدود ۱۰ درصد از فضای کل منطقه برای استفاده مردم بومی، مقدار $Cf2$ برابر ۶۴۵۰۰ متر مربع برآورد می‌گردد.

$Cf3 =$ مقدار فضایی از منطقه است که برای ایجاد زیرساخت‌ها، تسهیلات و خدمات مناسب در نظر گرفته شده است. بنابراین، با فرض احداث ۱۵ درصد از سطح منطقه برای موارد مذکور، $Cf3$ برابر ۹۶۷۵۰ متر مربع خواهد بود. جمع محدودیت‌های منطقه مساوی ۱۶۱۲۵۰ متر مربع است.

تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی... ۲۳

بنابراین، با جاگذاری این مقدار در رابطه ظرفیت تحمل فیزیکی و جاگذاری تعداد به دست آمده در رابطه (۲) ظرفیت واقعی منطقه به دست می‌آید:

$$R_{cc} = (A - \sum C_f) * V / (A - \sum C_f) * RF$$

Rcc= ۶۷۵۰۰ نفر در طول ماه

بر اساس محاسبات مذکور، ظرفیت تحمل واقعی روزانه منطقه تعداد ۶۷۵۰۰ نفر در کل منطقه نمونه گردشگری میر مهنّا است.

۳-۳- برون یابی تمایل منطقه

بر اساس تکنیک برون یابی، تقاضاهای آینده منطقه در افق‌های کوتاه مدت (۱۴۰۰)، میان مدت (۱۴۰۵) و بلند مدت (۱۴۱۰) با فرض بهره برداری از سال ۱۳۹۵ به شرح زیر در مورد گردشگران داخلی و خارجی منطقه میر مهنّا برآورد می‌گردد:

۳-۳-۱- برآورد گردشگران منطقه

با توجه به مراحل این تکنیک و موقعیت‌های مختلف، سه سناریو برای تعیین نرخ رشد و تعداد گردشگران به دست آمد. این سناریوها، برای برآورد تعداد گردشگران در سال‌های ۱۴۰۰، ۱۴۰۵ و ۱۴۱۰ بر اساس سه فرض ادامه روند گذشته، خوشبینانه (افزایش نرخ متوسط رشد سالانه) و بدبینانه (کاهش متوسط نرخ رشد سالانه) نسبت به دوره گذشته است.

جدول شماره (۳): برآورد تعداد گردشگران طی سال‌های ۱۴۰۰ - ۱۴۱۰

شماره سناریو	مفروضات	متوسط نرخ رشد سالانه (درصد)	تعداد گردشگران سال (نفر)	تعداد گردشگران سال (نفر)	تعداد گردشگران سال (نفر)
۱	خوشبینانه	۱۲	۳۵۰۰۰۰	۶۰۰۰۰۰	۱۰۵۰۰۰۰
۲	ادامه روند	۸	۲۴۰۰۰۰	۳۸۰۰۰۰	۷۲۰۰۰۰
۳	بدبینانه	۴	۲۲۰۰۰۰	۲۸۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰

پیش بینی انجام گرفته با استفاده از مدل نمایی، بیانگر آن است که تقاضای گردشگری در منطقه مورد مطالعه با نرخ ۸ درصد در حال افزایش است. اما از آنجا که نمی‌توان پویایی حاکم بر محیط داخلی و خارجی منطقه را نادیده گرفت، باید این عوامل را نیز بررسی و تحلیل نمود، تا پیش بینی‌های صورت گرفته مبنای بهتری برای تصمیم‌گیری و تعیین اهداف آینده فراهم آورند. افزایش قابل توجه رفاه اقتصادی مردم و افزایش وسایل نقلیه شخصی، توسعه زندگی شهرنشینی و احساس نیاز مردم به مسافرت، موجب شده است تا گردشگری، رشدی بیش از گذشته داشته باشد. از

فصلنامه مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس

طرفی، برنامه‌های در دست اقدام و پیش بینی شده، از جمله؛ احداث هتل و آسفالت نمودن مسیرهای ارتباطی، نویدبخش توسعه سریع امکانات و خدمات گردشگری در منطقه است، که در نهایت، رشد درخور توجهی را در میزان تقاضای گردشگری به دنبال خواهد داشت. با توجه به موارد بالا، نرخ تقاضای آتی فراتر از روند گذشته و با نرخ رشد ۸ درصدی (خوشبینانه) در نظر گرفته و به صورت جدول (۴) پیش بینی شده است.

جدول شماره (۴): پیش بینی روند تقاضای گردشگران داخلی و خارجی ورودی به منطقه میر مهنّا

سال	حجم تقاضای گردشگری
۱۴۰۰	۳۵۰۰۰۰
۱۴۰۵	۵۲۰۰۰۰
۱۴۱۰	۷۰۰۰۰۰

۳-۴- ماتریس ارزشیابی آثار گردشگری منطقه میر مهنّا

روش‌های بکار گرفته شده در ماتریس:

- شبکه سی پی ام: این نام از حروف اول اصطلاح "CPM= Critical Path Method" برگرفته شده و به زبان فارسی «روش مسیر بحرانی» ترجمه شده است (شیرزاد، ۱۳۸۷: ۶۷).
- زنجیر (Chain= Ch): توالی چند رویداد و فعالیت در یک خط را زنجیر گویند. زنجیر نشانه تعدادی فعالیت وابسته به یکدیگر است.
- منبع (Source= So): هنگامی که از یک رویداد، چند فعالیت خارج می‌شود.
- جام (Sink= Si): وقتی که چندین فعالیت به یک رویداد ختم شود.
- مسیر (Path= Pa): قسمتی از یک شبکه که انشعاب ندارد. تفاوت مسیر با زنجیر این است که زنجیر در یک جهت است در حالی که مسر در یک جهت نمی‌باشد.

جدول شماره (۵): ماتریس آثار منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا در محرومیت‌زدایی با روش PRA

میانگین کل	ظرفیت ایجاد شده در منطقه	CPM	میانگین نمرات	جاذبه‌های گردشگری					مؤلفه‌های قابل انتظار	منابع
				قدمگاه امیرالمؤمنین	آثار هلندیان	کُنار میرمهنا	سواحل ماسه‌ای	چشم انداز طبیعت		
۵,۵	۱۰	So	۵۰	۵۵	۴۰	۴۵	۶۰	۵۰	ضمانت‌های سازمانی	

تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی... ۲۵

۲۵,۵	۲۰	So	۳۱	۳۵	۲۵	۲۵	۴۰	۳۰	اعتبارات		
۱۶,۳	۱۵	So	۱۷	۱۰	۱۵	۱۰	۳۵	۱۵	تسهیلات		
۱۶,۶	۱۵	Ch	۱۸	۱۵	۱۰	۱۵	۳۵	۱۵	امور زیربنایی		
۱۵,۸	۱۵	Ch	۱۵	۱۵	۱۰	۱۰	۳۰	۱۰	تجهیزات		
۲۵,۵	۲۰	Si	۲۶	۲۰	۱۵	۲۰	۴۰	۳۵	اهداف سازگار		
۲۹,۷	۱۵	Si	۲۳	۱۰	۱۵	۱۰	۳۰	۵۰	ایجاد تنوع و تعدد		
۱۴,۴	۱۵	So	۱۵	۱۰	۱۰	۱۵	۲۰	۲۰	دانش و تحصیلات		
۳۱,۶	۲۰	So	۱۵	۱۰	۲۰	۱۰	۲۵	۱۰	همخوانی فرهنگی		
۲۷,۲	۱۵	So	۳۳	۲۰	۲۰	۳۰	۴۵	۵۰	دانش بومی		فعالیت‌ها
۲۴,۷	۱۵	Ch	۲۸	۲۰	۱۰	۳۰	۴۰	۴۰	آموزش		
۱۴,۱	۱۰	Ch	۱۲	۲۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	نمایشگاه		
۲۱,۱	۲۰	Ch	۲۰	۱۵	۱۵	۲۰	۳۰	۲۰	جهت گیری اقدامات		
۱۲,۲	۵	Ch	۱۲	۱۰	۱۰	۱۰	۲۰	۱۰	کارگاه		
۲۹,۷	۲۰	Si	۳۰	۲۵	۲۰	۱۰	۴۵	۵۰	تجارب سنتی و نوین		
۲۵,۸	۱۵	Ch	۳۱	۲۰	۲۰	۲۵	۵۰	۴۰	ترویج و گسترده‌گی	مشارکت	
۲۱,۹	۲۰	So	۱۷	۱۵	۱۵	۱۰	۲۵	۲۰	مشارکت نژادی		
۱۷,۵	۱۰	Si	۱۴	۱۰	۱۵	۱۰	۲۰	۱۵	انتخاب		
۲۲,۷	۱۵	Si	۲۳	۲۵	۲۵	۱۵	۲۰	۳۰	شاخص‌های تعهد		
۱۰,۵	۵	Si	۱۹	۱۵	۲۰	۱۵	۲۰	۲۵	ملازمت‌ها		

فصلنامه مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس

۲۶,۹	۱۵	Ch	۳۳	۲۵	۲۵	۳۰	۴۵	۴۰	تسلسل اقدامات
۲۳,۳	۱۵	Ch	۲۶	۱۵	۲۰	۳۰	۲۵	۴۰	مدیریت مشارکتی
۲۱,۳	۱۵	Si	۱۹	۱۵	۱۵	۱۰	۲۵	۳۰	استمرار

ادامه جدول شماره (۵): ماتریس آثار منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا در محرومیت‌زدایی با

روش PRA

میانگین کل	ظرفیت ایجاد شده در منطقه	CPM	میانگین نمرات	جاذبه‌های گردشگری					مؤلفه‌های قابل انتظار	نهاده‌ها
				قدمگاه امیرالمؤمنین	آثار هلندیان	کُنار میرمهنّا	سواحل ماسه‌ای	چشم انداز طبیعت		
۲۵,۵	۲۰	Si	۲۶	۲۰	۱۵	۲۰	۴۰	۳۵	ملاک‌ها	واکنش‌ها
۱۶,۶	۱۵	Ch	۱۸	۱۵	۱۰	۱۵	۳۵	۱۵	امکانات مناسب	
۱۶,۳	۱۵	Ch	۱۷	۱۰	۱۵	۱۰	۳۵	۱۵	مفید بودن امکانات	
۲۹,۷	۱۵	Ch	۲۳	۱۰	۱۵	۱۰	۳۰	۵۰	اقدامات اصلاحی	
۱۵,۸	۱۵	So	۱۵	۱۵	۱۰	۱۰	۳۰	۱۰	نوآوری محلی	
۵,۵	۱۰	Si	۵۰	۵۵	۴۰	۴۵	۶۰	۵۰	سازگاری با آمال	
۲۱,۱	۲۰	Si	۲۰	۱۵	۱۵	۲۰	۳۰	۲۰	چشم اندازها	
۲۷,۲	۱۵	So	۳۳	۲۰	۲۰	۳۰	۴۵	۵۰	روش یابی صحیح	
۳۱,۶	۲۰	Ch	۱۵	۱۰	۲۰	۱۰	۲۵	۱۰	پذیرش اجتماعی	
۲۵,۸	۱۵	Ch	۳۱	۲۰	۲۰	۲۵	۵۰	۴۰	فعالیت	

تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی... ۲۷

									گروهی	
۲۴,۷	۱۵	Si	۲۸	۲۰	۱۰	۳۰	۴۰	۴۰	مدیریت جمعی	تغییرات کارکردی
۱۴,۱	۱۰	Si	۱۲	۲۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	نهادی شدن	
۱۴,۴	۱۵	So	۱۵	۱۰	۱۰	۱۵	۲۰	۲۰	خودانکایی	
۱۲,۲	۵	So	۱۲	۱۰	۱۰	۱۰	۲۰	۱۰	فرهنگ سازی	
۲۹,۷	۲۰	So	۳۰	۲۵	۲۰	۱۰	۴۵	۵۰	فعالیت‌های خصوصی	
۱۷,۵	۱۰	Si	۱۴	۱۰	۱۵	۱۰	۲۰	۱۵	سلامتی	
۲۱,۹	۲۰	Si	۱۷	۱۵	۱۵	۱۰	۲۵	۲۰	رفاه	
۲۶,۹	۱۵	Si	۳۳	۲۵	۲۵	۳۰	۴۵	۴۰	کیفیت زندگی	تغییرات اجتماعی
۲۲,۷	۱۵	Si	۲۳	۲۵	۲۵	۱۵	۲۰	۳۰	توزیع منصفانه	
۱۰,۵	۵	So	۱۹	۱۵	۲۰	۱۵	۲۰	۲۵	فرهنگ سازی	
۲۳,۳	۱۵	So	۲۶	۱۵	۲۰	۳۰	۲۵	۴۰	مفید بودن برنامه	
۲۱,۳	۱۵	Si	۱۹	۱۵	۱۵	۱۰	۲۵	۳۰	منزلت زنان	
۲۵,۵	۲۰	Si	۳۱	۳۵	۲۵	۲۵	۴۰	۳۰	فعالیت‌های هنری	

۳-۵- نتایج ماتریس ارزشیابی اثرات منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا در محرومیت‌زدایی

با روش PRA

همانطور که از ماتریس تحلیلی مشخص است (جدول شماره ۵)، در قسمت نهاده‌ها، منابع؛ همخوانی فرهنگی با میانگین کل ۳۱,۶ امتیاز حاصل نمره اهمیت و ظرفیت ایجاد شده در منطقه است که در رتبه اول جای گرفته است. این درحالی است که ضمانت‌های سازمانی با میانگین ۵,۵ امتیاز، کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در قسمت فعالیت‌ها، تجارب سنتی و نوین با میانگین

۲۹,۷ امتیاز بیشترین و کارگاه با میانگین ۱۲,۲ امتیاز کمترین مقدار را به خود تخصیص داده اند. همچنین در قسمت مشارکت، تسلسل اقدامات با میانگین ۲۶,۹ امتیاز در جایگاه اول و ملازمت با میانگین کل ۱۰,۵ امتیاز در جایگاه آخر قرار گرفته است.

در قسمت واکنش‌ها، اقدامات اصلاحی با میانگین ۲۹,۷ امتیاز در جایگاه اول و نوآوری محلی با ۱۵,۸ امتیاز در جایگاه آخر قرار گرفته است. همچنین در قسمت تغییرات ساختاری، پذیرش اجتماعی با ۳۱,۶ امتیاز در مقام اول و سازگاری با آمال با ۵,۵ امتیاز در جایگاه آخر واقع شده است. در این میان فعالیت‌های خصوصی در قسمت تغییرات کارکردی با ۲۹,۷ امتیاز در جایگاه نخست و فرهنگ سازی با دارا بودن تنها ۱۲,۲ امتیاز در رتبه آخر جای گرفته است. در عین حال، کیفیت زندگی، که جزو تغییرات اجتماعی محسوب می‌شود با میانگین کل ۲۶,۹ امتیاز در مقام اول قرار گرفته که در همین قسمت، فرهنگ سازی با ۱۰,۵ امتیاز کمترین نمره را کسب نموده و در جایگاه آخر واقع شده است. با توجه به یافته‌های به دست آمده بر اساس ارزشیابی اثرات منطقه گردشگری بر محرومیت، اولویت بندی اقدامات برای مسؤولان محلی برای دستیابی به نتایج مفید و قابل پذیرش اجتماعی در راستای محرومیت‌زدایی دارای اهمیت زیادتری است.

بنابراین، در نظر گرفتن اولویت زمانی، مکانی و موضوعی پروژه‌های مرتبط با هر یک از جاذبه‌ها، به عنوان راهبرد سیاست گذاری در زمینه گردشگری منطقه و جزیره میر مهنّا باید مورد توجه قرار گیرد، چراکه توجه نمودن به این گونه فرآیندها، در عرصه محرومیت‌زدایی شکل جدیدتر و عملیاتی‌تری را با توجه به اثرات گردشگری به خود خواهد گرفت.

۴- نتیجه گیری

گردشگری به عنوان ابزاری توانمند، امروزه نقش غیرقابل انکاری در تغییر و شکل دهی محیط پیرامون دارد و تواند جریان کار و فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی سیاسی را هدایت و در این اثنا، با برنامه‌ریزی و مدیریت عقلایی، سود سرشاری را عاید مناطق (اعم از شهرها و روستاها) و دولت نماید. جزیره میر مهنّا از مناطق مستعد و مناسب جهت بهره برداری در زمینه‌های مختلف سیاحتی، گردشگری و تفرج به شمار می‌آید. علی رغم این توانمندی‌های بالقوه، منطقه مورد مطالعه به تهبایی نمی‌تواند به عنوان کانون گردشگری قابل توجهی در گستره استان بوشهر مطرح گردد. هرچند در حال حاضر، با توجه به وجود جاذبه‌های منحصر به فرد، همچون جاذبه‌های چشم اندازهای طبیعی و سواحل ماسه‌ای، آثار معماری هلندیان و سایر جاذبه‌های موجود در منطقه، مورد توجه گردشگران علاقه مند است، اما در راستای توسعه پایدار و واقعی منطقه و محرومیت‌زدایی توجه به موارد مطرح

تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت‌زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی... ۲۹

شده در برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری جزیره میر مهنّا قابل تأمل است. نتایج حاصل از تحقیق، مؤید چند نکته اساسی است که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

۴-۱- ظرفیت‌های گردشگری منطقه نمونه میر مهنّا، واجد ارزش گذاری اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی ویژه در راستای محرومیت‌زدایی است؛

۴-۲- ظرفیت تحمل‌پذیری منطقه در بخش گردشگری بسیار بالاست و فاصله زیادی با میزان بهره‌گیری در شرایط فعلی دارد؛

۴-۳- غلبه در «روش مسیر بحرانی» (cpm) با فعالیت‌هایی است که به رشد و توسعه فرهنگی منجر می‌گردد و در عین حال مؤید ضعف در اقدامات اقتصادی محرومیت‌زدایی است؛

۴-۴- به طور کلی، مؤلفه‌های مشهود و تأثیرگذار بر محرومیت‌زدایی در منطقه بر پایداری اقدامات تأکید دارد، همانند افزایش مشارکت بخش خصوصی، تقویت پیوندهای اقتصادی در رشد منابع درآمدی؛

۴-۵- زنجیره‌های پسین و پیشین بخش گردشگری بر اساس پایداری در حیطه تغییرات کارکردی، قوی‌تر از حیطه فعالیت‌هاست و در عین حال، در حیطه مشارکت ضعیف‌تر از تغییرات اجتماعی است، که این موضوع به پایداری منجر خواهد شد؛

۴-۶- جهت‌گیری نهادها و منابع بر عناصر محیطی و عمومی استوار است، که در نهایت به گردشگری محلی و منطقه‌ای منجر می‌گردد و در عین حال، کمتر می‌تواند به رشد گردشگری ملی و منطقه‌ای بینجامد؛

۵- پیشنهادها

با توجه به ارزیابی انجام شده و نتایج تحقیق، در راستای بهبود وضعیت‌ها و افزایش سطح منطقه نمونه گردشگری جزیره میر مهنّا در جهت محرومیت‌زدایی موارد پیشنهادی تحقیق عبارتند از:

۵-۱- الزام همه دستگاه‌های اجرایی در انجام اقدامات لازم بر اساس نیازهای گردشگری منطقه میر مهنّا؛

۵-۲- حمایت و تشویق هرچه بیشتر بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در تأسیس امکانات رفاهی؛

۵-۳- اصلاح و تقویت نظارت بهداشتی بر اماکن و واحدهای تولیدی و ارائه دهنده محصولات گردشگری؛

۵-۴- ارتقای سطح دانش و بینش عمومی متصدیان و کارکنان دستگاه‌های اجرایی در خصوص فرهنگ گردشگری و گردشگرپذیری؛

۵-۵- فعال نمودن گروه‌ها و نهادهای مردمی داوطلب برای شناسایی جاذبه‌های گردشگری؛

۵-۶- واگذاری کلیه امور تصدی‌گری و اجرایی گردشگری به بخش خصوصی؛

- ۷-۵- تمرکز امور برنامه‌ریزی و راهبردی توسعه گردشگری در منطقه جزیره میرمهتا؛
- ۸-۵- تأکید بر ارزیابی‌های اقتصادی و زیست محیطی؛
- ۹-۵- فراهم نمودن بسترهای لازم برای حفظ امنیت و سلامت گردشگران، نظیر توسعه بیمه‌های مرتبط و روشهای مختلف حفاظتی و امنیتی؛
- ۱۰-۵- تهیه و اجرای طرح‌های راهبردی و توسعه‌ای برای توسعه پایدار گردشگری در این منطقه، با هماهنگی دستگاه‌ها و نهادهای مربوط و به ویژه مشارکت مردم؛
- ۱۱-۵- هماهنگی بین نهادها و دستگاه‌های اجرایی مسؤول در بهتر شناساندن منطقه و تبلیغات مؤثر از طریق رسانه‌های خبری همانند تلویزیون، رادیو، مطبوعات و سایت‌های اینترنتی؛
- ۱۲-۵- احداث امکانات رفاهی بهداشتی مناسب در نقاط بین راهی منطقه؛
- ۱۳-۵- توسعه آموزش نیروی انسانی در فعالیتهای گردشگری به ویژه از میان اهالی شهرستان گناوه و بندر ریگ به دلیل ارائه خدمات کارآمد در این بخش و افزایش محرومیت‌زدایی از منطقه.

منابع

- ۱- کاظمی، مهدی، ۱۳۸۵، مدیریت گردشگری، تهران، انتشارات سمت.
- ۲- معزّی نژاد، احمد و محمد غریب، ۱۳۸۳، جغرافیای اورامان، انتشارات احسان.
- ۳- موسایی، میثم، ۱۳۷۸، اثرات گردشگری اقتصادی و فرهنگی در ایران، تهران، مرکز آمار و تحقیقات برنامه‌ریزی فرهنگی.
- ۴- نوری، مرضیه، ۱۳۸۰، بررسی خدمات رفاهی روستاییان (مطالعه موردی رفاه اجتماعی)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۵- رهنمایی، محمد تقی، ۱۳۸۲، ارزیابی و نقد عملکرد و چشم انداز بخش مدیریت و سیاست در بخش گردشگری، مجموعه مقالات سمینار سیاست در برنامه‌ریزی گردشگری و تفریحی جمهوری اسلامی ایران، سازمان علامه طباطبایی، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶- رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۳، بررسی توسعه روستایی در ایران، تهران، انتشارات قم.
- ۷- سعیدی، علی، ۱۳۷۷، توسعه پایدار و بی ثباتی توسعه روستایی، تهران، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۷۷.
- ۸- شیرزاد، حسین، ۱۳۷۸، برنامه‌ریزی و کنترل پروژه‌های مناطق روستایی، مؤسسه فرهنگی رسانه‌ای شهرداری کشور.
- ۹- سینایی، وحید، ۱۳۸۲، گردشگری در ایران (عملکرد و چالش‌ها در تهران)، مرکز تحقیقات مجلس شورای اسلامی.
- ۱۰- صادقی، سینا، ۱۳۸۴، بررسی رابطه بین توسعه گردشگری و کاهش فقر (مطالعه موردی: آذربایجان شرقی)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- 11-Adebo, Simon,(2000), Participatory Rural Appraisal, Addis Ababa. Vol. 34, PP. 1-34.
- 12-AP, John and Crompton, John, (1998), Development and Testing a Tourism Impact Scale, Journal of Travel Pesearch, Vol. 37, November pp. 137.
- 13- Aronsson, Lars, (1994),Sustainable Tourism System, Example of Sustainable Rural Tourism in Sweden, Cleve don, Channel View Publication, P. 77.
- 14-Brunt, P. and Hambly, Z., (1999), Tourism and Crime, a Research Agenda, Crime Prevention and Community Softy: An International, Journal, Vol. 1, No 2, PP. 25.
- 15-Caruthers, LAN & Chambers, Robert, (1981), Rapid Appraisal for Rural Development, Agricultural Administration, Vol. 8, No. 6, PP 407- 442.
- 16-Chambers, Robert, (1989), Rapid Rural Appraisal: Rational &Repertorire, IDS Discussion Paper, No. 155, Brighton: IDS, University of Success, September.

- 17-Conway, G., (1988), Rainbow Over Wallow, New Scientist.
- 18- Cramb, R.A., (2004), Participatory Assessment of Rural Livelihoods in Central Highlands of Vietnam, Journal of Agricultural System, N. 81.
- 19- Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, (2006), Governor of Kurdistan.
- 20- Cultural Heritage Handicrafts and Tourism,(2010), set guidelines, rules and regulations samples Regions Tourism, vice Investment Projects.
- 21- Greffe, X., (1993), Rural Tourism a lever for Economic and Social Development, Clevedon, Channel View Publication, P.23.
- 22- Gregory, Sho, (1992), Sustainable Development, P.6.
- 23- Swanson, E. Burton et al., (2001), Improving Agricultural Extension, translateSaleheNasab and others. Tehran, publisher of Agriculture.
- 24- Wearing, S., (2008), Pro-Poor Tourism: Who Benefits? Perspective on tourism and poverty Reduction, Publication in reviews Annals of tourism research 35.
- 25- www.sil.org, (1999).